

בית ישראל בפולין

מימים ראשונים ועד לימות החורבן

- קורות דור ודור • משק וכלכלה • תורה והשכלה •
- שלוחות • לקט מקורות • ביבליוגרפיה •

ערך ישראל היילפרין

המחלקה לעניני הנוער של ההסתדרות הציונית

בית ישראל בפולין

א
קורות דור ודור
משק וכלכלה

ספריית המכללה
מכללת הרצוג
ליד ישיבת הר-עציון

ירושלים תש"ח
המחלקה לעניני הנוער של ההסתדרות הציונית

כל הזכויות שמורות
למחלקה לענייני הנוער של ההסתדרות הציונית
הזכויות למפות שמורות למחבר
ירושלים תש"ח

Copyright by the
Youth Department of the Zionist Organisation
Copyright of Maps by the Author
Jerusalem 1948

דפוס מרכז, ירושלים
Printed in Palestine

הספר 'בית ישראל בפולין' הוא ראשון לסדרה שעלתה במחשבה — ספר ספר על גלויות ישראל שבמערב ובמזרח בהתפתחותן ההיסטורית; ספרים לבני הדור על בתי-אבותיהם. צורך-שבנפש להציב זכרון ליהדות פולין שנחרבה לעינינו והערכת מקומה בתולדות ישראל הניעו את המחלקה לעניני הנוער של ההסתדרות הציונית להקדיש את הספר הראשון לקיבוץ גדול זה.

הספר תוכן בידי בניציון בנשלוט, ישראל היילפרין ומשה ינון, נערך בידי ישראל היילפרין. המערכת השתדלה לתת בו, ככל שהשיגה ידה, תיאור של יהדות פולין, מראשיתה ועד ימינו, שהיא הולם את הישגי המחקר ויהא גם שווה לכל נפש.

שני כרכים לספר ובהם ששה מדורות. מרבית המקום בשני המדורות שבכרך הראשון ניתנה לדבריהם של היסטוריונים נוחי-נפש, מאיר באלאבאן ויצחק שיפר, שחיו ומתו בתוך עמם בימות השואה. מאיר באלאבאן קלל בשעתו, בספרו הפולני 'תולדות ישראל וספרותו', שהופיע בשנות העשרים, פרקים מסכמים על תולדות היהודים במדינת פולין עד חלוקתה. פרקים אלה ניתנו כאן רובם ככולם. חרגומם העברי נעשה בידי ישראל היילפרין. יצחק שיפר סיכם את חקירותיו המרובות בתולדות הכלכלה היהודית בפולין במאמר גדול, שנתפרסם בקובץ הפולני 'היהודים בפולין המחודשת'. המאמר הזה ניתן כאן בתרגומו העברי של משה ינון. העורך ראה היתר וחובה לעצמו לתקן בחיבורים אלה, שבעליהם כבר אינם אתנו, כמה פליטות-קולמוס; אף הוסיף הערות, בהן הסביר קצת דברים שנראו לו צריכים ביאור ועמד על כמה חידושים שנתחדשו בינתיים. שאר כל המאמרים נכתבו במיוחד בשביל הספר הזה. מהם נכתבו לועזית ותורגמו בידי אחרים. מאמרו של א. הארטגלאס תורגם בידי ת. וירשובסקי, של ל. כרגר — בידי ד. לאזאר. צורת הספר, ליווי התמונות וכן לוח המטבעות וביאורן הם מעשי ידיו של מ. גרקיט.

ההוצאה מקוה, שבקרוב יהא בידה להגיש לקורא גם את הכרך השני של הספר.

המחלקה לעניני הנוער

התוכן

קורות דור ודור

- 16-1 מאיר באלאבאן קורות היהודים בימי הבינים**
הדורות הראשונים. — כתב-הקיום הראשי. — קאזימר הגדול (1370—1388). — ולאדיסלאב-יאגיללו (1386—1434). — קאזימר היאגיללוני (1447—1492). — בניו של קאזימר היאגיללוני; גירוש היהודים מליטא.
- 25-16 מאיר באלאבאן הקהילות הגדולות בימי הבינים (ערים ואנשים)**
הקהילה היהודית וזכויותיה. — היהודים בקראקא. — היהודים בלבוב. — מסחר ומלאכה.
- 44-25 מאיר באלאבאן היהודים בפולין במאה ה"ז ובמחצית הראשונה של המאה ה"ז**
סקירה כללית. — ימי זיגמונט הוקן (1506—1548). — שיבת היהודים לליטא; ריאורגאניזאציה של הקהילות. — התלכדות כל המעמדות נגד היהודים. — ימי שלטונו של זיגמונט-אבגוסט (1548—1572); גידול הקהילות במחצית השנייה של המאה ה"ז. — קהילות ליטא במחצית השנייה של המאה ה"ז. — סטפאן באטורי (1576—1586). — מאמצי הריאקציה בימי זיגמונט-אבגוסט ובאטורי. — ימי שלטונו של זיגמונט השלישי (1587—1692) וולאדיסלאב הרביעי (1698—1698). — חסות האצילים ומרותם על היהודים.
- 65-44 מאיר באלאבאן מעמדם החוקי של היהודים וארגונם**
התפתחותה ההיסטורית של התחיקה ליהודים. — משטר הקהל. — פקידי הקהל. — פעולות הקהל. — צדקה, עזרה רפואית. — משק הכספים של הקהילה. — חברות; מלאכה וחברות בעלי-מלאכה. — שפיטת היהודים. — הקהילה והישובים. — ארגון ועדי הגלילות. — ארגון ועד הארצות ופעלו.
- 80-65 מאיר באלאבאן חיי ישראל ותרבותם במאה ה"ז והי"ח**
השכונה היהודית (רחובות, בתי-כנסת ובתיים פרטיים). — חיי המשפחה. — לימוד התורה. — בתי דפוס. — שפת אידיש וספרותה. — בעלי-ויכוח.
- 90-81 מאיר באלאבאן המלחמה הגדולה 1648—1666**
בוהדאן כמילניצקי. — מוסקוויטים ושווידיים.
- 109-90 מאיר באלאבאן היהודים בפולין על פרשת המאה הי"ז והי"ח**
דמדומי הממלכה הפולנית ותקופת ירידתה. — המלחמה הכלכלית בין העירוניים לבין היהודים. — האצילים והיהודים. — מעמדן החמרי של קהילות ישראל. — ירידתם של ועדי הגלילות. — ועד הארצות במחצית השנייה של המאה הי"ז. — ועד ארבע הארצות במאה הי"ח. — גורל היהודים עד החלוקה הראשונה (1766—1772).
- 127-110 קורות היהודים בפולין מראשית חלוקתה ועד מלחמת-העולם השנייה נתן-מיכל גלבר**
תקופות החלוקות (1772—1795); תכניות לתקנת היהודים. — מצב היהודים באזור הכיבוש הפרוסי, הדוכסות הווארשאית ומלכות פולין. — מהפכת 1830 ועמדת הפולנים בארץ ובגולה כלפי היהודים. — בין מרד למרד. — ממהפכת 1863 ועד מלחמת-העולם הראשונה. — חיי היהודים בחבלי הספר, בגאליציה ובדוכסות פונוא. — ימי המלחמה. — בפולין העצמאית.

מלחמות יהודי פולין על זכויותיהם האזרחיות והלאומיות א. הארטגלאס 151—128

יהודי מאבקם של יהודי פולין, — סקירה על מהלך ההיאבקות בפולין המחולקת. — לקראת אבטנומיה לאומית-תרבותית; עבודת הצירים היהודים בסיים הקונסטיטוציוני (1810—1822). — בחירות לסיים השני, בלוק משותף עם שאר המיעוטים הלאומיים. — פעולתו המחוקקת של הסיים ועמידת הצירים היהודים. — תקופת גראבסקי; נסיון של הסכם ועלילות מדיניות. — הפגיכה של פילסורסקי ויחסה של מפלגת ה"סאנאציה" ליהודים. — פיצול קולות היהודים בבחירות לסיים השלישי; יהודים ברשימת הממשלה. — נסיגה מדרגת ברחוב היהודי משנת 1880 ואילך. — התגברות המהלך האנטישמי. — היהודים בבחירות למועצות העירוניות. — מעשה זבונשין.

משק וכלכלה

תולדות הכלכלה של יהודי פולין וליטא מימים ראשונים

199—155 יצחק שיפר ועד לחלוקת המדינה

תפקידם הכלכלי של היהודים עד מחצית המאה ה"ג. — התנאים הכלכליים והחברתיים בתקופת שנות 1821—1884. — הכלכלה היהודית בימי המלכים הראשונים לבית יאגיללו (1884—1485). — מאבק היהודים על זכויותיהם למסחר בימי היאגיללונים האחרונים ושיעורי המסחר היהודי; עסקי האשראי, החכירה וקנין הקרקעות; המון-העם היהודי (1485—1572). — בסוף המאה ה"ט" וראשית המאה ה"י". — הסימנים הראשונים של תמוטת הכלכלה היהודית; על-הר הגעש האוקראיני (1800—1848). — תקופת ההידלדלות של היהודים (1850—1784). — דרכי המסחר היהודי במחצית השניה של המאה ה"י". — "חוקת" האשראי; באנקאים יהודים מחוץ לארץ בשירות המלכים והמאגנאטים הפולנים; החוכרים הגדולים והקטנים; בעלי-המלאכה וחברותיהם; הסרסורים. — מבנה הכלכלה היהודית בימי מלכותו של סטאניסלאב-אבגוסט; המסחר היהודי; באנקאים וחלפנים יהודים; המלאכה היהודית; ענין המזוגים. — בעית שינוי המבנה של הכלכלה היהודית; תכניות שנתקיימו במקצת להעסקת יהודים בחקלאות ובתעשייה.

215—200 המבנה הסוציאלי-כלכלי של יהדות פולין (1939—1918) ל. ברגר

קשיי מחקר. — מליבראליזם לאינטרוונציוניזם. — על מספר היהודים. — ההרכב המקצועי. — אינטרוונציוניזם ואינטרוונציוניזם-שכנגד. — מלאכת-בית. — תעשייה. — מסחר.

מ פ ו ת

- 85—84 **י. היילפרין** מפת "יון מצולה"
- 101—100 **י. היילפרין** בית ישראל דד' ארצות (1764—1667)

ל ו ח ו ת

- א. כתב-התעודה אשר לפיו היו שני היהודים יוסף ויחזקאל בעלי הכפר סוקולניץ מול עמ' 8
- ב. הצהרה בשבועה מאת היהודי יקותיאל בן בינוש מברסלא (קצ"ה—1485) מול עמ' 9
- ג. התחיבות ראשי הקהל בקראקא שהיהודים לא יעסקו עוד בשום מיקח וממכר בעיר הנוצרית (1486)
- ד. קופסה של צדקה בבית-הכנסת הגדול בקוזמיר
- ה. בית-הכנסת הגדול בקוזמיר מבפנים
- ו. בית-הכנסת המבוצר בלוצק
- ז. בית-הכנסת בלאנצוס. ציור-מים מאת זיגמונט פוגל (1784—1828)
- ח. ארון-הקודש בבית-הכנסת בוולפא
- ט. מלבושים של יהודי פולין במאות ה"ז וה"ח
- י. תשמישי הבית היהודי בפולין
- יא. תמונה יהודית. סוף המאה ה"ח
- יב. שוק בקראקא במאה ה"ט. תחריט מאת ויליאם אונגר
- יג. בלי חרטיגה מעשה ידיהם של יהודי פולין (שתי מגורות חנוכה)
- יד. עשרה-לטלית מפולין, עשויה תחרימי זהב
- טו. תמונת שמואל זביטקובר. — מצבת בנו הקרוי בר זונברג
- טז. ברק יוסלביץ. הרפס-אבן מאת יוליוש קוסאק (1824—1899)
- מול עמ' 16
- מול עמ' 17
- בין עמ' 68—69
- בין עמ' 68—69
- בין עמ' 68—69
- בין עמ' 68—69
- בין עמ' 76—77
- בין עמ' 76—77
- בין עמ' 76—77
- בין עמ' 187—196
- בין עמ' 197—198
- בין עמ' 197—198
- בין עמ' 197—198

ש ר ט ו ט י ם

בשער הספר	
עמ' 6	1. מטבעות של פולין בעלות כתובות עבריות
עמ' 28	2. מצבתו של דוד בן שר-שלום משנת ד' תתקס"ג — 1203 בברסלא
עמ' 58	3. מראה הקונא בפרוודור בית-הכנסת בלבוב
עמ' 66	4. התפיסה של הקהל בלבוב
עמ' 66	5. השער לרחוב היהודים בלובלין (מבפנים)
עמ' 66	6. בית-החומה של הרופא שמחה-מנחם מיוני בלבוב
עמ' 67	7. פינה ברחוב הרחב בקראקא
עמ' 67	8. הצר בבית נושן בקוזמיר של קראקא
עמ' 68	9. מראה בית-הכנסת של ר' יצחק נחמנש בלבוב
עמ' 69	10. שני חתכים מבית-הכנסת של ר' יצחק נחמנש בלבוב
עמ' 69	11. בית-הכנסת של ר' יצחק נחמנש מלבוב. קטע מן התקרה המקומרת
עמ' 70	12. בית-הכנסת המבוצר בלוצק, מצד מערב
עמ' 70	13. בית-החורף של שלמה פרידמן בלבוב
עמ' 71	14. בית-כנסת בנוי עץ בוולפא
עמ' 72	15. חותמיהם של יוסף-שלמה בן ירוחם, יקותיאל זלמן במהר"ר אליעזר ז"ל, יצחק בן אברהם הכהן, אהרן בן משקיש הלוי מלבוב. 1629, 1654
עמ' 172	16. עגלון יהודי, אקוואטינסה של דיביקור לפי ציור של נורבלין
עמ' 179	17. גלב יהודי, כנ"ל
עמ' 184	18. רוכל יהודי, כנ"ל

התמונות שבלוחות א, ב, ה, ה, ה, ה, ט, י, יא, יב, יג, יד, טז, וכן השרטוטים 2, 5, 12, 14 על-פי תצלומים בארכיון בצלאל בירושלים. התמונות שבלוחות ג, ד, על-פי ספרו של באלאבאן לתולדות היהודים בקראקא ושבלוח יג — על-פי הקובץ הפולני 'היהודים בפולין המחודשת'. השרטוטים 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18, על-פי ספריו של באלאבאן 'יהודי לבוב על פרשת המאות הט"ז והי"ז' והשכונה היהודית בקראקא.

התוכן

תורה והשכלה

עמודים
35—13

משה־אביגדור שולוואס

התורה ולימודה בפולין וליטא

הנצנים הראשונים במאה הט"ו. — ר' יעקב פולאק בעל החילוקים ותלמידו ר' שכנא. — הגהת ה"שולחן ערוך": הרמ"א, המהרש"ל. — הלבוש, הסמ"ע, המהר"ם ודרכם. — דרכים חדשות בחקר התלמוד (המהרש"א) ובתחום ההלכה השימושית (הב"ח). — חכמי בריסק. — המפרשים הגדולים של השולחן ערוך (הט"ו והש"ך, ה"חלקת מחוקק" וה"מגן אברהם"). — חכמי וילנה במאה הי"א. — מצב החינוך וסדריו. — חורבן מרכז התורה בפולין והעתקתו לליטא. — הגר"א ור' שניאור-זלמן מליאדי. — ישיבות ליטא במאה הי"ט (וולוז'ין, טלז, מיר ועוד) ותנועת המוסר. — חכמי פולין המערבית וחכמי גאליציה. — הישיבות "הקטנות" ו"החדר" בפולין הקונגרסאית. — נסיונות של מודרניזאציה בתחום ההשכלה התלמודית (ה"מתיבתא" ו"תחכמוני" בווארשא, "ישיבת חכמי לובלין"). — ישיבות החסידים במערב גאליציה.

76—36

גרשם שלום

התנועה השבתאית בפולין

התפשטות הקבלה בפולין למן המאה הט"ו. — מויגה של יסודות מתורת הרמ"ק ומתורת הארי"י, זיקה יתירה לתורת "הקליפה". — ר' שמשון מאוסטרופוליה. — "מדרשי פליאה". — המשיחיות המיסטית שבתורת הארי"י ומקומה בדברי הדרשנים לאחר גזירות ת"ח ות"ט. — תקוות הגאולה שנתלו בשנת ת"ח. — השפעת הפורענויות בפולין על שבתי צבי ועל הנוהים אחריו. — התרגשות לשמע משיחיותו של שבתי צבי; הפגנות ופרעות. — ביקורי שליחים מלבוב וממקומות אחרים אצל שבתי צבי בגאליפולי. — ביקורו של המקובל ר' נחמיה הכהן ותוצאותיו. — הדים להסברה המיסטית של ההמרה בחוגי מקובלים והמו"העם. — תעמולה שבתאית וחרמות ד' ארצות. — התחלותיה של השבתאות הכיתתית, בחינתה המסורתית ובחינתה המהפכנית. — קשרי קבע בין החוגים השבתאיים בפולין לבין המאמינים מחוצה לה. — ר' השיל צורף ור' חיים מלאך; הזרם הפרושי והזרם הקיצוני במחנה השבתאים. — התבצרות הכת בגלילות פודוליה ולבוב. — הופעתו של יעקב פראנק, אישיותו ותורתו. — שבתאות וחסידות. — המרת הפרנקיים וגורלם.

85—77

מ. בובר

יסודה של החסידות

השאיפה לשינוי ערכים ביחס לתורה, המציינת את החסידות, ושיעור זיקתה לשינויים במבנה החברתי. — תורת המסתורין וזיקתה אל ההווייה האישית ואל התפקיד האישי של האדם. — המסתורין נעשה "תנועה" בעת משבר דתי. — החסידות כניסה חזרת ונשנית לתוך המסורת, אולם מסורת מעוצבת מחדש. — הופעת הבעש"ט — העובדה היסודית בחסידות. — מציאותו ודמותו. — ערעור ההבחנה בין טוב לרע בתורת השבתאות, וחיידושה של הבחנה זו במשנת ה"מחשבות הנורות" של החסידות. — מה בין המרידה הראשונה של "עם הארץ", מרידת הנצרות הקדומה, לבין מרידתו השניה, החסידות.

141—86

אהרן־זאב אשכלי

החסידות בפולין

בקורת ההיסטוריוגרפיה של החסידות. — שעת לידתה של החסידות שעת משבר ליהדות. — השבתאות והחסידות. — דרך החסידות. — תחומי זמן ושטח של חסידות פולין. — דרכי קשר. — שלושה שמהם התחילה דרך החסידות בפולין: ר' אלימלך מליז'נסק, ר' ישראל מקוזניץ, "החווה" ר' יעקביצחק הורוויץ. — "היהודי הקדוש". — בין "החווה" ו"היהודי". — ר' שמחה בונם מפשיסאק ותלמידיו. — ר' מנדל מקוצק. — ר' יצחק־מאיר מווארשא. — וורקי. — גור ואלכסנדר. — בתי־צדיקים אחרים. — החסידות נוכח הזרמים והכוחות החדשים בחיי החברה היהודית. — גלגולי מהותה מחוץ לחוגים שנקראו על שמה.

על מערכת החינוך היהודי בפולין בין שתי מלחמות-העולם שמואל רוזנהק
 רשת החינוך היהודי בפולין, תנאי ייסודה וקיומה. — הורים ומורים. — התפשטותם הגיאוגרפית של בתי-הספר למיניהם. — היסודות האידיאולוגיים. — מעמדה החמרי של מערכת החינוך. — גני ילדים. — בתי-ספר תיכוניים. — בתי-ספר מקצועיים. — סמינריונים למורים, מוסדות השכלה גבוהים. — על הזרמים ומוסדותיהם: "חורב" ו"בית יעקב", "יבנה", "תרבות", צי"ש, שולקולט, בתי-ספר דו-לשוניים. — מספרים כלליים.

181—156 **תרומת יהודי פולין לתרבות ישראל (ת"ק—ת"ש)** משה קליינמן
 הקדמה. — המצב הכללי. — תורתה של יהדות פולין. — הגר"א מווילנא ובית-מדרשו. — התורה חוזרת על אכסניה שלה. — החסידות. — מדע עברי ומדע לעבריים. — השכלה, עתונות, מ"ולות. — הספרות העברית החדשה. — לשון וספרות אידית. — חיבת ציון וציונות — סיכום.

שלוחות

217—185 **יהודי פולין מחוץ לפולין** דב וינריב
 השתלטות ההגירה ודרכיה: תחילת ההגירה, אחר חלוקת פולין, הגירה אל מעבר לים, בין מלחמה למלחמה, בשנות המלחמה ואחריה. — מוצאם החברתי של המהגרים. — במקום מושבם החדש. — קליטה וארגון. — סיכום.

227—218 **יהודי פולין בארץ-ישראל** אב. נ. פולק
 הערות כלליות. — ה"ישוב הישן". — ה"ישוב החדש" בראשיתו. — העלייה התמונית.

לקט מקורות

282—231 **תעודות ועדויות (מימים ראשונים ועד חלוקת פולין)** י. ה'ן

כתב-הקיום של בולסלאב מקאליש (1204). — המגפה השחורה. — עלייה ופרעות בקראקא (1407). — בין אשכנז לליטא. — יוהאנס קאפיסטרנו בפולין. — ראשי עדת הקראים בטרק לאחיהם בקושטא (1483). — כתב-היחור של יהודי קראקא על זכות המסחר בעיר (1486). — שיבת היהודים לליטא, לאחר שנתגרשו ממנה בשנת רנ"ה (1503). — מינוי ר' יעקב פולאק לרבן של ישראל (1503). — ראשי העירונים בלבוב אל חבריהם בפוונא על-אודות היהודים. — (1521). — קיומים של השר אולבראכט גאשטולד ליהודי טיקטין עירו (1522, 1536). — שרידי תקנות של התוועדות ראשי הקהילות בליטא מאמצע המאה הט"ו. — הרשאה ליהודי פולין גדול לבחור להם רב ראשי כרצונם (1551). — כתב-קיום לבניית בית-ישיבה בלובלין (1567). — מגילה עפה על לימוד המקרא והכמת הפילוסופיא. — חיזוק האמונה. — עסקי חכירות ואיסורם בוועד ד' ארצות (1580). — ברירת הקהל (קראקא 1595). — מרות הקהל. — תקנות שעשו בעלי-בתים ביניהם (קראקא 1613). — שונאם של ישראל על עסקיהם (1618). — גזירת פאבלוק (1637). — תקציב הוצאות של קהל (פוונא 1638). — הנהגה של מדינת פולין (לפני שנת ת"ח). — מגילת עיפה (ת"ח ות"ט). — מתקנות מדינת ליטא בשנות הפורעניות (ת"ט—תט"ו). — טבח בלובלין (תט"ז). — פורעניות השוידים ורציחות הפולנים בפולין גדול ובפולין קטן (1655—1656). — דילטוריה ועונשין (1657). — שליחים מסולין במחיצתו של שתי צבי (1666). — כרוזים דד' ארצות, יערסלב 1672 (על המחזיקים בכת ש"צ; בעסקי מחיות, התמנות ומסים). — הרוגי בית-דין. — מעשי-ניסים בק"ק פוונא 1688—1696. — קול מבשר (1695). — רבי יהודה החסיד וחבורתו בדרך לארץ-ישראל (1700). — הודאה של היידאמאק (1713). — טופסי אגרות לרשויות של ישראל. — עליית גרים; מצבת האחים רייצס (לבוב 1729). — כתב שתדלנות (1730). — בחור מאשכנז מבקש ללמוד באחת הישיבות שבמדינות פולין. — דרוש של תוכחה על רבנים, דרשנים ומנהיגים. — לעזרת אחינו ב"י בארץ הקדושה (1742). — מעשה וושצ'לא (רייסן 1745). — ר' ישראל בעש"ט אל גיסו בארץ הקודש (בקירוב 1751). — חרב פיפיות (1755). — קיומן וביטולן של חברות בעלי-מלאכה (דובנא 1765). — יישובו של שררה. — מכתב של פורעניות מאוקריינא לפרייסין (1768). — עלים מיומנו של פריץ פולני. — יהודים לעומת שאר מעמדות. — ביטול הוועדים וחלוקתה של מדינת פולין.

ביבליוגרפיה

לוחות

- חתימות של כמה מחכמי פולין וגדוליה במאה הי"ז והי"ח 11
צאצאי ר' אלימלך מליז'נסק, תלמידיו ובניהם 95
"החווה" ר' יעקב-יצחק הלוי הורוויץ מלובלין, צאצאיו, תלמידיו והסתעפות בניהם 104-105
תלמידי ר' שמחה-בונם מפשיסכא, הסתעפות בניהם ובתי תלמידיהם 119

קורות דור ודור

הלוח שממול מכיל קורפוס, מלא ככל האפשר, של מסבעות פולין בעלות כתבות עבריות. מטבעות אלה נקראות בפי חוקריהם המטבע בשם הלאטיני "בראקתיאטים", כלומר ריקועים, על שום טביעתן מצד אחד בלבד על גבי ריקועי כסף דקים. זמן טביעתן הוא בין השנים 1170-1220. הן נחשפו מסמונות מטמונות בחבלי פולין גדול ושלייה: בגלוגא (1839), בניקולשטאט שבקרבת ליגניץ, בקרויצבורג, ויסקובל, דיבובל, גנין, פלשטיסקא (1844), ראטהאו (1847), ויניץ (1850) וגלמבוקיה (1872).

החשוב שבמטמונות הוא של גלמבוקיה, המכיל כשלושת אלפים בראקתיאטים ובכללם עשרים וחמשה טיפוסים בעלי כתובת עברית, בשש מאות וארבעים טפסים. יחד עם הבראקתיאטים העבריים נמצאו בה מטבעות כיוצא באלו בעלות כתובת לאטינית. מכאן ראייה, שאלו ואלו נטבעו בזמן אחד וכי אין להסביר את מציאותן של כתבות עבריות על גבי מטבעות של פולין באידיעותם של הפקעים היהודים את השפה הלאטינית. הכתב אינו ברור בשתי השפות כאחד — תופעה רווחת ברורות ההם לא רק בפולין אלא גם במדינות אחרות, קרובות ורחוקות יותר, אשר בהן שימשו היהודים ספקים, טבעים וחוקקי-רושמות לבית-המטבע.

חמשים וחמשה בראקתיאטים נרשמו כאן ונערכו לפי טיפוסיהם. אחדים מהם משלימים האחד את חברו וניתנו כאן בוואריאנטים. לא כל הכתבות ברורות, ויש מהן שאינן עבריות כל-עיקרן, או שנחקקו ברשמות בידי אומנים שלא ידעו צורת אות עברית (9 טיפוסים — 8 ואריאנטים).

לפי שעה ברורות למדי הכתבות הבאות:

א. שם מלך פולין: משקא קרל פלסקי, או משקא קרל פולסקי, או משקא, או מיסקא, או מש (6 טיפוסים — 11 ואריאנטים).

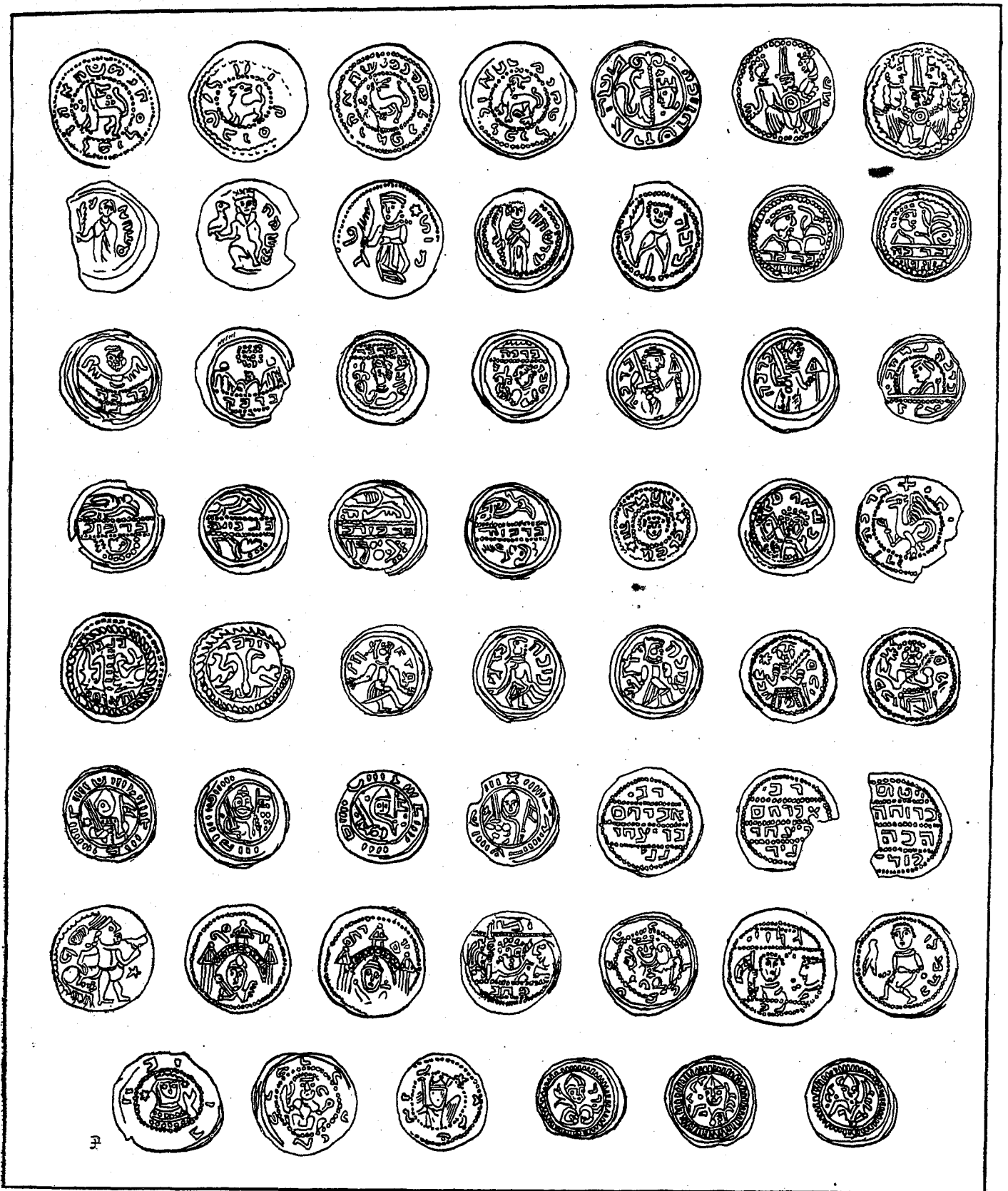
ב. כתובת של ברכה, שהיתה חביבה על החקקים היהודיים כסימן יהודי: ברכה, או ברכות, או ברכה והשמחה, או ברכה טובה, או ברכה גד גד [י] (14 טיפוסים — 28 ואריאנטים).

ג. השבעה: סני סנוי (שני טיפוסים).

ד. שמות של טבעים (9): רבי אברהם בר יצחק נע (או ניר?), או --- / בר יחח- / הכהן / כול- / או יוסף, או אברהם, או ימ- / פחה, או פנחס הכהן, או דוד [9] (9 טיפוסים — 11 ואריאנטים).

ה. שם עיר: גניו/נה (טיפוס אחד).

ו. ראשי תיבות (?): בחמלו (טיפוס אחד). כתובת זו נמצאת על גבי בראקתיאט מטיפוס משקא, בו נראה המלך עומד כלפי פנים ונשר בימינו.

מטבעות של מולין בעלות כתובת עברית